

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ**Правові позиції Конституційного Суду України:
поняття, суть і можливості перегляду****В. Овчаренко**

Голова Конституційного Суду України

У статті порушуються актуальні питання визначення поняття, суті, правової природи та юридичної сили феномену правових позицій органів конституційної юрисдикції, а також їх місця і ролі у системі законодавства. Особливу увагу автор приділяє дослідженню підстав та умов для можливого перегляду правових позицій Конституційного Суду України.

Ключові слова: герменевтика, джерела права, правовий досвід, конституційний контроль, правова позиція, прецедент, юридична психологія, феномен, феноменологія, форма права, конституційна юстиція.

Набуття Україною незалежності та її подальше становлення як правової, демократичної держави зумовило необхідність формування принципово нової системи законодавства, незаангажованої догматами отриманої у спадок радянської системи права. Відповідно потребували заміни й деякі застарілі правові концепції, терміни та поняття. Зокрема, концепція примату державних інтересів над приватними поступилася конституційному припису щодо спрямованості діяльності держави на гарантування та захист прав і свобод людини і громадянина. Поняття «законність» і «власність» позбулися постійно з ними вживаного, однак від того не більш зрозумілого, епітета «соціалістична». Політична партія посіла своє місце у суспільному житті як добровільне об'єднання громадян, а не як керівна та направляюча сила суспільства тощо.

Конституція України, прийняття якої, безумовно, було епохальною подією у житті Українського народу, не тільки визначила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю, а й впровадила в життя такі важливі правові принципи, як верховенство права, поділ державної влади на законодавчу, судову та виконавчу, такі правові інститути, як конституційне судочинство, конституційна юрисдикція та інші, завданням яких є забезпечення реалізації цього постулату.

У свою чергу запровадження інституту конституційного судочинства, зазначає О. Кравчук, «зумовило появу нових для національної правової системи категорій та понять, серед яких особливу увагу слід звернути на феномен правових позицій Конституційного Суду України»¹.

Автор не конкретизує, у чому саме полягає «феноменальність» правових позицій єдиного органу конституційної юрисдикції в нашій державі, однак виходячи з етимології поняття «феномен» (грец. φαινόμενον — являється) — це незви-

¹ Кравчук О. В. Окремі аспекти поняття та сутності правових позицій Конституційного Суду України / О. В. Кравчук // Держава і право. — 2011. — № 52. — С. 185.

чайне явище, рідкісний факт, який, за визначенням І. Канта, можна пізнати на основі досвіду¹.

Дійсно, правові позиції Конституційного Суду України — явище неординарне, оскільки, незважаючи на відсутність його законодавчого визначення, воно регулярно застосовується в актах органу конституційної юрисдикції у випадках посилення на його попередні рішення, висновки або окремі ухвали. Така практика, на наш погляд, є цілком слушною, оскільки впливає насамперед зі значення терміна «позиція» — точка зору, ставлення до чого-небудь².

Що стосується пізнання цього феномену на основі правового досвіду, то з урахуванням того, що Конституційний Суд України є колегіальним органом, воно узгоджується з основними принципами юридичної психології. Зокрема, один із розділів цієї науки визначає правовий досвід як особливий психологічно-правовий феномен, що виникає внаслідок правових подій (динамічних, разових, повторних) та втілюється, перш за все, у правових переконаннях групи, тобто сукупному продукті окремих думок, що виникають у відповідь на правові запитання та відіграють роль групового правового світогляду. Сукупність таких переконань обумовлює певний підхід, схильність групи до особливого розуміння (бачення) правової системи, її елементів, новацій, шляхів її вдосконалення³.

Правові позиції органу конституційної юрисдикції як правовий феномен досліджували у своїх працях відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: М. Вітрук, Г. Гаджиев, В. Гергелійник, А. Головін, Б. Ебзеев, В. Зорькін, В. Кампо, М. Козюбра, В. Кряжков, Л. Лазарев, В. Погорілко, А. Портнов, А. Селіванов, А. Стрижак, В. Тацій, М. Тесленко, П. Ткачук, Ю. Тодика, В. Шаповал, С. Шевчук та багато інших.

Однак слід зазначити, що незважаючи на значну кількість наукових статей і публікацій за цією темою, на сьогодні відсутнє єдине розуміння правової природи, суті, змісту, юридичної сили, місця та ролі правових позицій конституційних судів у системі законодавства.

Зокрема, Л. Лазарев вважає, що правові позиції органу конституційної юрисдикції є системою правових аргументів, положень розуміння права, правил прецедентного характеру, орієнтирів, зразків тощо⁴.

На думку В. Кряжкова, правові позиції конституційного суду слід розглядати як логічно-правове обґрунтування остаточного висновку, розміщеного в резолютивній його частині і сформульованого у вигляді правових висновків, що мають загальнообов'язкове значення⁵.

¹ Вікіпедія (вільна енциклопедія) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%B.D>

² Словник української мови. — К. : Наукова думка, 1975. — Т. 7. — С. 815.

³ *Александров Д. О.* Юридична психологія : підручник / Д. О. Александров [та ін.] ; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеева. — К. : КНТ, 2007. — С. 203.

⁴ *Лазарев Л. В.* Конституционный Суд России и развитие конституционного права / Л. В. Лазарев // Журнал российского права. — 1997. — № 11. — С. 10.

⁵ *Кряжков В. А.* Конституционное правосудие в субъектах Российской Федерации / Владимир Алексеевич Кряжков. — М. : Городец, 1999. — С. 109.

Правова позиція, вважає В. Лучин, — це колективне рішення, що відображає розуміння судом конкретних положень конституції стосовно правової норми, яка перевіряється¹.

З погляду В. Тація, правові позиції — це «серцевина» рішень Конституційного Суду². У їх основу покладено наукові знання, конституційні принципи, правові доктрини й розуміння права³.

Т. Слінько визначає правові позиції Конституційного Суду України як його правові уявлення (висновки) внаслідок тлумачення ним Конституції України та/або положень законів, інших нормативних актів у межах його компетенції, що мають загальний характер, усувають конституційно-правову невизначеність і є правовою підставою для прийняття остаточного рішення, викладеного у його акті⁴.

На думку О. Кравчук, правові позиції є системою вироблених у результаті діяльності Конституційного Суду України загальнообов'язкових правових висновків, аргументів, що виражають його відношення до певної правової проблеми, є загальнообов'язковими та слугують підставою для остаточного рішення органу конституційної юрисдикції⁵.

П. Ткачук стверджує, що правові позиції Конституційного Суду України — це результат його інтерпретаційної діяльності у формі висновків, роз'яснень, правових положень, доктрин, в яких міститься тлумачення неясного змісту закону, правова оцінка або правове визначення, суть правових уявлень і знань про вирішення конкретної ситуації, які є обов'язковими для всіх суб'єктів правовідносин⁶. Вчений також виділяє ознаки правових позицій органу конституційної юрисдикції, до яких відносять:

— наявність правового висновку, у якому викладається правове розуміння органом конституційної юрисдикції норм, положень та принципів, встановлених Конституцією та законами України;

— нормативність, що характеризується невизначеністю дії у часі та неодноразовістю її застосування;

— присутність неясного смислу правової норми, що впливає з цілей самого тлумачення як процесу, що має на меті з'ясувати і роз'яснити цю норму;

¹ Лучин В. О. Формирование правовых позиций Конституционного Суда Российской Федерации по проблемам конституционного права / В. О. Лучин, М. Г. Мойсеенко // Теоретические проблемы российского конституционализма ; под ред. Т. Я. Хабриевой. — М. : Ин-т гос. и права Российской академии наук, 2000. — С. 58.

² Тацій В. Я. Питання меж тлумачення Конституційним Судом України Конституції та законів України / В. Тацій, Ю. Тодика // Вісник Академії правових наук України. — 2001. — № 4. — С. 31.

³ Там само. — С. 37.

⁴ Слінько Т. М. Правові позиції Конституційного Суду України з питань діяльності судів загальної юрисдикції / Т. М. Слінько, Р. Р. Рева // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. — Х. : Нац. ун-т «ЮАУ ім. Я. Мудрого», 2011. — Вип. 117. — С. 6.

⁵ Кравчук О. В. Окремі аспекти поняття та сутності правових позицій Конституційного Суду України / О. В. Кравчук // Держава і право. — 2011. — № 52. — С. 189.

⁶ Ткачук П. М. Правові позиції Конституційного Суду України / П. М. Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. — 2006. — № 2. — С. 21.

— загальнообов'язковість, що полягає у їх обов'язковості до виконання та неможливості бути оскарженими¹.

Водночас, на думку вченого, не можна вважати правовою позицією ту частину рішення Конституційного Суду України, де міститься явний зміст норми або положення Конституції чи закону, який передається дослівно або іншими словами.

Безумовно, наведені концепції щодо правової природи, змісту та суті правових позицій органу конституційної юрисдикції мають право на життя, особливо за умови відсутності чіткого вітчизняного законодавчого врегулювання досліджуваного питання. Проте, не принижуючи наукової цінності досліджень, проведених фахівцями з конституційного права, доцільно звернути увагу на деякі неточності наведених дефініцій та концепцій, наявність котрих, на наш погляд, зумовлена недостатнім урахуванням специфіки конституційного судочинства.

По-перше, окремі науковці визначають правові позиції як деяку систему правових аргументів. Однак ключовим поняттям теорії систем і визначальною властивістю будь-якої системи є її цілісність. Ідея цілісності сприймається як вираження унікальної властивості єдності, остаточної неподільності на будь-які множини й елементи станів реальності². Натомість практика свідчить, що правові позиції, сформульовані в актах конституційного суду, цілісної системи не створюють. Навпаки, вони екстрагуються з «материнського акта», набувають властивостей самостійних новел, що використовуються за необхідністю, які, наприклад, Конституційний Суд України застосовує, як правило, на власний розсуд, тобто не системно.

По-друге, у багатьох публікаціях правові позиції Конституційного Суду України визначаються такими, що формулюються ним виключно при вирішенні питань конституційності законів або інших правових актів, або навпаки — виключно в актах щодо тлумачення Конституції та законів України. На наш погляд, це докорінно неправильно, оскільки суперечить одному з основних принципів діяльності органу конституційної юрисдикції, за яким вирішення питання конституційності та тлумачення положень правових актів є взаємопов'язаними складовими судового конституційного контролю. Згідно з правилами юридичної герменевтики для вирішення питання конституційності норми потрібно визначити її зміст, тобто протлумачити. В свою чергу Конституційний Суд України виходячи з принципу верховенства права не може тлумачити неконституційну норму, тобто тлумаченню правової норми передуює визначення її конституційності.

До того ж правові позиції Конституційного Суду України можуть формуватися при розгляді справ з будь-яких питань, вирішення яких належить до його повноважень, у тому числі й щодо надання висновку про відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроектів про внесення до неї змін, дотримання конституційної процедури імпічменту глави держави тощо.

По-третє, можна погодитися з тим, що не слід відносити до правових позицій Конституційного Суду України дослівний виклад у його актах положень Основного Закону держави. Водночас слід виходити з того, що посилання, навіть дослівне, у

¹ Ткачук П. М. Правові позиції Конституційного Суду України / П. М. Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. — 2006. — № 2. — С. 18–19.

² Цехмистро И. З. Холистическая философия науки : учеб. пособ. / И. З. Цехмистро. — Сумы : Университетская книга, 2002. — С. 103.

акті органу конституційної юрисдикції на положення закону або іншого правового акта як обґрунтування остаточного рішення у справі є де-факто визнанням конституційності цього положення. Конституційний Суд України не тільки не може, як зазначалося вище, тлумачити неконституційні правові норми, а й навіть посилається на норми, що містять ознаки неконституційності. Згідно з законодавством у разі виявлення у ході розгляду справи з питань, що належать до його компетенції, ознак неконституційності закону або іншого правового акта Конституційний Суд України зобов'язаний у цьому ж провадженні вирішити питання про конституційність цього акта в цілому або його окремих положень.

По-четверте, поза увагою дослідників залишилася ще одна вагома ознака правової природи правових позицій Конституційного Суду України. Йдеться про те, що впровадження інституту правових позицій у його діяльність, на наш погляд, безпосередньо пов'язано з необхідністю дотримання вимог статті 4 Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі — Закон), за якою ця діяльність повинна здійснюватися, зокрема, за принципом обґрунтованості прийнятих ним рішень. Вважаємо, що дослідження феномену правової позиції Конституційного Суду України саме у цьому аспекті сприятиме швидшому розв'язанню проблеми його законодавчого врегулювання.

Лишається дискусійним важливе питання, пов'язане з визначенням правової природи та юридичної сили правових позицій Конституційного Суду України, а саме: чи є вони джерелами права.

Значна група вчених, як українських, так і зарубіжних, — пише А. Головін, — вважають концепцію, за якою акти конституційного суду є суто прецедентами тлумачення, а не джерелами права, «занадто обережною». Зокрема, на думку авторів редакційної статті, розміщеної в бюлетені законодавства і юридичної практики, «така обережність обумовлена, як видно, інерційністю наявних підходів при аналізі системи джерел права і, відповідно, абсолютизацією нормативно-правових актів у цьому аспекті»¹.

«Домінуюча в останні десятиліття нормативістська концепція праворозуміння, яка визнає єдиним джерелом права нормативно-правовий акт, — продовжує цю тему Н. Гураленко, — перешкоджає розвитку інших важливих механізмів належного та ефективного регулювання правовідносин у суспільстві. Односторонній підхід до визнання джерелом права лише продукту діяльності держави і зведення його суті і змісту тільки до закону не відповідає в повному обсязі сучасній реалізації права»².

У зв'язку з цим, на наш погляд, слід детально розглянути питання щодо визначення змісту та сутності джерела права як поняття та правової категорії, розуміння яких правознавцями завжди було неоднаковим. Одні це поняття трактують як правотворчу силу (державна влада, судові органи, правові концепції, референдуми народу, правозастосовна практика, звичаї народу тощо) (матеріальне джерело права), другі — як історичні пам'ятки права, що колись мали значення діючого

¹ Роль суду у конституціоналізації державного та суспільного життя в Україні / редакційна стаття // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — К., 2011. — № 7. — С. 16.

² Гураленко Н. А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.12 «Філософія права» / Наталія Анатоліївна Гураленко. — Л. : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. — С. 2.

права (Руська Правда), а треті — як і спосіб вираження змісту правил поведінки, що встановлюються державою (формальне джерело права).

Останнім часом серед науковців отримала поширення концепція, за якою термін «джерело права» слід замінити іншим — «форма права», під яким розуміється зовнішнє оформлення змісту загальнообов'язкових правил поведінки, що офіційно встановлені (санкціоновані) державою або загальноновизнані суспільством. Хоча слід зазначити, що деякі вчені вважають це зайвим, оскільки, як зауважує А. Венгеров, категорії «форма права» та «джерело права» є тотожними¹.

В юридичній літературі визначаються такі види форм права:

— правовий звичай, або історично обумовлене неписане правило поведінки людей, що ввійшло в звичку через багаторазове застосування протягом тривалого часу життя суспільства;

— правовий прецедент, тобто рішення суду чи адміністрації у конкретній справі, що розглядалася вперше, яке має загальнообов'язковий характер для вирішення аналогічних справ;

— нормативно-правовий договір, або форма права, коли два і більше суб'єкти суспільних відносин домовилися про взаємні права і обов'язки з економічних, політичних чи інших соціальних проблем, уклали між собою угоду або договір у письмовій формі;

— нормативно-правовий акт, тобто юридичний документ, що приймається органами державної влади або уповноваженими державою іншими суб'єктами, має формально-визначений, загальнообов'язковий характер і охороняється державною владою від порушень.

Форма права, вважає В. Лазарев, в ідеалі характеризується низкою особливостей: вона покликана виражати нормативно закріплену волю громадян і, врешті-решт, має бути обумовлена істотним соціально-економічним базисом, закріпити і забезпечити політичну владу народу, служити його інтересам, затвердити пріоритетне значення найбільш демократичних форм². На думку Р. Топалевського, форма права ще й має бути «відображенням процесу розвитку правосвідомості»³.

У свою чергу К. Ісмайлов стверджує, що джерело права слід визначати як заснований на принципі верховенства права легітимний спосіб зовнішнього вираження і закріплення правових норм у легальних і доступних формах⁴.

Таким чином, на наш погляд, слід погодитися з Н. Матузовим та А. Малько, які вважають, що «джерело права» є поняттям ширшим, ніж «форма права»⁵. Як

¹ Венгеров А. Б. Теория государства и права. — 3-е изд., испр. и доп. / А. Б. Венгеров. — М. : Омега-Л, 2006. — С. 406.

² Общая теория права и государства : учеб. / под ред. В. В. Лазарева. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрист, 2002. — С. 176.

³ Топалевський Р. Б. Системні зв'язки юридичних джерел права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Р. Б. Топалевський. — Харків, 2004. — С. 16.

⁴ Ісмайлов К. Ю. Конкуренція термінів «джерело права» і «форма права» / К. Ю. Ісмайлов // Європейські перспективи. — 2011. — № 1. — Ч. 2. — С. 102.

⁵ Матузов Н. И. Теория государства и права : учеб. / Н. И. Матузов., А. В. Малько. — М. : Юрист, 2004. — С. 288.

слушно зауважує з цього приводу Н. Пархоменко, джерела права — це обов'язкові до виконання акти уповноважених суб'єктів права, що містять форми права у письмовій формі, а також акти волевиявлення владних суб'єктів, що є неписаними нормативними фактами, на основі яких (актів) виникають, змінюються та припиняються правовідносини¹. За О. Дроздовим, однією з головних ознак джерела права є самодостатність, тобто можливість безпосередньо, без наявності будь-яких допоміжних механізмів застосовувати його².

Автор навмисно детально наводить різні погляди вчених-правознавців щодо поняття та правової природи джерела права, оскільки вважає, що їх зіставлення допоможе сформуувати об'єктивну та обґрунтовану відповідь на питання, пов'язані з визначенням належності до цієї правової категорії інституту правових позицій Конституційного Суду України.

Тож чи є Конституційний Суд України суб'єктом права? Безумовно, так, оскільки, як зазначається в юридичній літературі, суб'єкт права — це особа, організація чи специфічні соціальні утворення (наприклад, держава), за якими право визнає здатність бути носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків³. Слід також зазначити, що суб'єктивні повноваження та юридичні обов'язки Конституційного Суду України не тільки визначаються Конституцією та законами України, вони ще є унікальними, оскільки Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в державі.

Чи є акти Конституційного Суду України та сформульовані у них правові позиції обов'язковими? Так, обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України, яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів. Відповідно ж до Закону обов'язковими до виконання рівною мірою є рішення і висновки Конституційного Суду України. Ці положення відтворюються в кожному його акті і є невід'ємною складовою резолютивної частини цього акта.

Чи виникають, змінюються або припиняються правовідносини на основі правових позицій, які містяться в актах Конституційного Суду України? Безпосередньо — ні. Конституційний Суд України є судом права, його акти не регулюють правовідносини. Однак не слід лишати поза увагою те, що, виконуючи функцію конституційного судового контролю, Конституційний Суд України, як слушно зауважує А. Стрижак, де-факто удосконалює систему вітчизняного законодавства⁴. Відповідно до рішень Конституційного Суду України втрачають чинність закони та інші правові акти, якими у неконституційний спосіб врегульовано правовідносини у будь-якій галузі суспільного життя, а після надання ним офіцій-

¹ Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : моногр. / Н. М. Пархоменко. — К. : Юридична думка, 2008. — С.157.

² Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України : моногр. / О. М. Дроздов. — Харків : Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2008. — С.19.

³ Вікіпедія «Вільна енциклопедія» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%B1%D1%94%D0%BA%D1%82_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0

⁴ Стрижак А. Конституційний Суд України як інститут забезпечення та захисту конституційної законності / А. Стрижак // Вісник Конституційного Суду України. — 2010. — № 1. — С. 103.

ного тлумачення Конституції та законів України положення правових актів, якими врегульовано певні правовідносини, повинні застосовуватися виключно згідно з правовою позицією Конституційного Суду України.

Як справедливо зазначає Н. Вітрук, правові позиції органу конституційної юрисдикції є не тільки результатом нормативного й казуального тлумачення правових норм, а й виявляють конституційно-правовий зміст чинних законів та інших нормативно-правових актів, усуваючи правову невизначеність у певній сфері суспільних відносин¹.

Чи є правові позиції Конституційного Суду України самодостатніми, тобто чи існує можливість застосовувати їх безпосередньо, без залучення будь-яких допоміжних механізмів? Однозначно, так. Як зазначалося, правові позиції, сформульовані у прийнятому Конституційним Судом України акті, як правило, набувають властивостей самостійних новел. Водночас вони як складові його рішення/висновку самодостатні, тобто такі, що ухвалюються іменем України, є обов'язковими, остаточними та мають пряму дію. Після набуття чинності зазначеними актами правові позиції не тільки не потребують підтвердження чи дублювання з боку органів державної влади, а й стають невід'ємною частиною законодавчого забезпечення діяльності механізму державної влади.

Слід також акцентувати на ще одній характерній ознаці правових позицій Конституційного Суду України, а саме: вони, як і акти, в яких сформульовані, мають властивість прецеденту. Конкретизація положень Конституції України через рішення Конституційного Суду, — наголошує М. Костицький, — це фактично створення прецедентів. Єдиний суд в Україні, який творить прецеденти — це Конституційний Суд². Водночас слід мати на увазі, що це не зовсім ті судові прецеденти, які є джерелами права в країнах загального права, де система позитивного (писаного) права в основному не діє, наприклад, в Англії. Акти органу конституційної юрисдикції де-факто є прецедентами тлумачення, як, скажімо, акти та правові позиції Європейського суду з прав людини, прецедентний характер яких давно визнається в континентальній Європі.

Таким чином, викладене, на наш погляд, дає підстави для висновку, що правові позиції Конституційного Суду України, сформульовані у його актах, за своєю правовою природою є специфічними джерелами права. Їх специфічність полягає у тому, що вони формулюються під час здійснення судового конституційного контролю, який за своєю правовою природою не є нормотворчою діяльністю.

З цього приводу слід погодитися з А. Головиним, який наголошує: «Не можна заперечувати той факт, що визнання правової норми неконституційною або офіційне її тлумачення не означає створення нової норми»³. Це дійсно так, адже від-

¹ Вітрук Н. В. Конституционное правосудие в России (1991–2001): очерки теории и практики. — М., 2001. — С. 111.

² Костицький М. В. Конкретизація конституційних прав і свобод людини та громадянина в галузевому законодавстві / Михайло Васильович Костицький // Проблеми вдосконалення правового регулювання щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні: матеріали V Регіональної міжвузівської наук. конф. (Івано-Франківськ, 16 квітня 2004 року). — Івано-Франківськ, 2004. — С. 5.

³ Головин А. Правовая природа и юридическая сила актов Конституционного Суда Украины / Анатолий Сергеевич Головин // Конституционное правосудие в новом

мінності між законотворчістю і дослідженням законів на предмет їх неконституційності безсумнівні й суттєві.

На думку В. Шаповала, «рішення і висновки Конституційного Суду України не можуть мати характер нормативно-правових актів. Конституційно і законодавчо визначена компетенція Конституційного Суду не передбачає іншої нормотворчості, окрім пов'язаної з регламентацією частини питань організації його внутрішньої роботи»¹. Його доповнює М. Костицький, який наголошує, що «Конституційний Суд України через свою практику може частково зняти суперечливість у застосуванні закону, однак не може підмінити законодавця. Тобто сам законодавець повинен уточнити закон шляхом внесення змін до нього, якими б фіксувалося верховенство права і верховенство Конституції»².

Викладене кореспондується з правовою позицією Конституційного Суду України, за якою виходячи з того, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, Конституційний Суд не може втручатися в законодавчу діяльність законодавчого органу державної влади та заповнювати прогалини в законах. Це стосується і випадків, коли «ці прогалини утворилися в результаті прийняття Судом рішення про неконституційність закону або окремих його положень»³.

Отже, як вважають окремі правознавці, наявний певний правовий парадокс, а саме: правові позиції Конституційного Суду України мають беззаперечні ознаки джерел права, будучи водночас невід'ємною складовою акта ненормотворчої діяльності — акта судового конституційного контролю.

Однак незайве зазначити, що утворення правових норм не є обов'язковою ознакою елементів джерел права як філософського поняття та правової категорії. Це впливає, зокрема, з наведеного визначення поняття джерел права, за яким до них належать, наприклад, державна влада, у тому числі судова, історичні пам'ятки права, які лише колись мали значення діючого права тощо.

Таким чином, є всі підстави для висновку, що правові позиції Конституційного Суду України за своєю правовою природою є не тільки джерелами права, а й, на наш погляд, потребують офіційного визнання як окремої категорії цього феномену права, сутність і зміст якої визначаються специфікою конституційно-

---

тисячелетті: альманах. — Єреван, 2011. — С. 62.

¹ Шаповал В. М. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії / Володимир Миколайович Шаповал // Право України. — К., 1998. — № 5. — С. 29.

² Костицький М. В. Теоретичне та практичне значення рішень Конституційного Суду України для реалізації норм кримінального права / Михайло Васильович Костицький // Вісник Конституційного Суду України. — К., 2005. — № 2. — С. 80.

³ Рішення Конституційного Суду України від 25 березня 1998 року № 4-рп/98 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Нормативно-правового акта Верховної Ради Автономної Республіки Крим Закону Автономної Республіки Крим «Про обчислення часу» та Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про введення в дію Нормативно-правового акта Верховної Ради Автономної Республіки Крим Закону Автономної Республіки Крим «Про обчислення часу» // Офіційний вісник України. — 1998. — № 23. — С. 88.

го судочинства. Як слушно вважають А. Селіванов та А. Стрижак, офіційне визнання за правовими позиціями Конституційного Суду України характеру джерела права «стало б суттєвим елементом розвитку вітчизняної правової системи»¹.

(Продовження у наступному номері)

Овчаренко В. А. Правовые позиции Конституционного Суда Украины: понятие, суть и возможности пересмотра. В статье поднимаются актуальные вопросы определения понятия, сути, правовой природы и юридической силы феномена правовых позиций органов конституционной юрисдикции, а также их места и роли в системе законодательства. Особое внимание автор уделяет исследованию оснований и условий для возможного пересмотра правовых позиций Конституционного Суда Украины.

Ключевые слова: герменевтика, источники права, правовой опыт, конституционный контроль, правовая позиция, прецедент, юридическая психология, феномен, феноменология, форма права, конституционная юстиция.

Ovcharenko V. Legal positions of the Constitutional Court of Ukraine: notion, essence and possibilities of review. The article concerns crucial issues of determining the notion, essence, legal nature and legal effect of the phenomenon of legal positions of bodies of constitutional jurisdiction, as well as their place and role in the system of legislation. Special attention is paid to the research of grounds and conditions for possible review of legal positions of the Constitutional Court of Ukraine.

Key words: hermeneutics, sources of law, legal experience, constitutional control, legal position, precedent, legal psychology, phenomenon, phenomenology, form of law, constitutional justice.

---

¹ Селіванов А., Стрижак А. Питання теорії конституційного правосуддя в Україні: актуальні питання сучасного розвитку конституційного правосуддя / А. Селіванов, А. Стрижак. — К. : Логос, 2010. — С. 107.